

СТАТИИ ОД МАКЕДОНСКИ АВТОРКИ ОД XIX ВЕК ЗА УЧЕБНОТО ДЕЛО И ЗА ЖЕНСКОТО ПРАШАЊЕ

д-р Славчо Ковилоски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Институт за македонска литература, Скопје

Клучни зборови: статии, весници, Славка Динкова, Султана Чикмакова, М. Хр. Зрнева, Евтимица Јанчева, машко-женски односи, женско образование

Key words: articles, newspapers, Slavka Dinkova, Sultana Chikmakova, M. H. Zrneva, Evtimica Jancheva, women's education

Најкарактеристичните текстови на македонската женска литература во XIX век се статиите. Тие претставуваат написи што изнесуваат информации за некоја актуелна тема поврзана со културата, уметноста, со општествено-политичката состојба итн. Статиите требало да го задржат вниманието на читателот, да натераат на размислување, или, пак, да испровоцираат полемика. Ставовите на авторките биле објавувани во весници или списанијата, а текстовите имале завршен облик и претставувале заокружена целина на произнесените ставови. Доколку написите биле пообемни, тогаш биле објавувани во продолженија.

Најчестата тема на која пишувале македонските жени во овој период била женското образование. Од исклучителна важност било барањето за вклучување на жените во образовниот процес, како прва етапа на борбата за нивна еманципација во општеството. Речиси сите објави на авторките што успеавме да ги пронајдеме се насочени кон анализа и кон укажувања за полезноста и потребата за отворање женски училишта и гимназии. Во таа насока пишувале: Славка Динкова, Екатерина Дукова заедно со Елена Т. Константинова, Елена Д. Дукова, Роза Д. Дукова и Анастасија Ди. Влахинката, потоа Евтимица Јанчева и Султана Чикмакова. Отстапка прави текстот на М. Хр. Зрнева, која како вистински новинар и раскажувач обработила друга актуелна тема: пожарот во градот Воден.

Славка Динкова се наметнува како една од најзначајните претставнички (ако не и најзначајната) на македонското женското писмо во XIX век. Таа е најангажираната македонска авторка, со најмногу прилози во тогашниот печат. Родена во истакнатото преродбенско семејството Држилович (Држиловец), уште од најмала возраст научила да чита и да пишува на грчки јазик, а потоа го завршила и француското училиште на милосрдните сестри. Тоа ѝ помогнало да развие просветителска дејност, отворајќи во 1866 година женско училиште во Солун. Начитаноста, пак, ѝ овозможила да добие широк поглед на настаните во Македонија, на Балканот и во Европа.

Нејзината публицистичка дејност започнала во 1868 година, објавувајќи на страниците на цариградскиот весник *Македонија*. Во бројот 13 од 24 февруари била објавена нејзината статија „За воспитувањето на девојките“ (Динковж, 1868а: 51) и отчетот „Од Надзорништвото на солунските бугарски училишта“ (Оть Назирателството, Македонија, 1868: 51).

Статијата „За воспитувањето на девојките“ претставува филозофски трактат за човековата душа. Динкова ја започнала со нагласување на причинско-последичните врски во животот, односно во историјата. За да не се случуваат несакани настани, таа сметала дека „потребно е најпрво да се искорени причината“, „вистина толку очигледна колку таа дека сонцето свети“. Користејќи се со симболика и со метафори, Динкова укажала дека подобро било да се спречи несаканото отколку подоцна тоа да се лекува. Според неа, воздржувањето било клучно за успехот и за напредокот: „А, докажано е за вистина дека само постот од прејадувањето, без никаква друга помагачка билка, излекувал и ги лекува секојдневно болните од слични билки, кога од друга страна најпознатите, најсилни и дејствувачки билки остануваат неупотребливи без постот“ (Динковж, 1868а: 51).

Според неа, човекот не бил само тело, тој бил и душа; како што се разболувало телото така се разболувала и душата. Лошите навики, како ненаситноста, користољубивоста, пијанството, крадењето, лагата – тоа се „болки душевни“, запишала Динкова. Духовните отци што требале да се грижат за моралното поведење и за образованието не биле доволни за да го запрат ужасот и болките од незнаењето, особено ако тие биле „инородни“. Па, дури и домашното свештенство, кое требало да ги искорени причините за душевните болки, не преземало ништо. Силно протестирајќи против духовниците, Динкова истакнала дека, наместо да

отвораат училишта и воспиталишта за децата, тие „веднаш измислиле лекови против гревовите; ги умножиле лекарите, подигнале обители (манастири), изградиле на секој чекор црквичка, ги продолжиле колачите, гонителите на општото добро!“ (Динковж, 1868а: 51).

Ваквите ставови на Динкова во 60-тите години на XIX век, особено нападите на црквата и црковните лица, биле мошне радикални. Меѓутоа, таа не обрнувала внимание на нивните реакции: „Јас се ограничувам само на мојата должност и го оддавам незнаењето на тие отци само на неученоста, се молам да ги видам нивните наследници поискусни, поучени и пополезни во општеството чии членови се.“ Ова се и завршните зборови на статијата „За воспитувањето на девојките“, под која е назначено и дека следува нејзино продолжение.

Продолжението било објавено во следниот број на весникот *Македонија*. Како и претходно, авторката на текстот се потпишала како „Славка К. Динкова“. Објаснувајќи го значењето и потребата за образование, таа се потсетила на убавите зборовите на „еден мој сонародник и сотатковец, за кого паметта ме натажува од една страна, бидејќи скоро оставил житејско поприште, а ме утешува, од друга страна, со спомнувањето на многукратни разговори полни со мудрост“ (Динковж, 1868б: 54). Не наведувајќи го името на сонародникот, Динкова пишува за неговото значење за унапредувањето на просветата во Македонија. Истражувајќи го можниот лик на овој македонски преродбеник, Блаже Ристовски утврдува дека станува збор за Димитрија Миладинов. Димитрија честопати престојувал во домот на Држиловци и „вложил посебни усилби и околу организирањето на училиштето на младата Славка Динкова“, наведува Ристовски (Ристовски, 2011: 334). Истакнувајќи ги причините предиде кои тој смета дека Динкова пишувала за Миладинов, Ристовски заклучува дека нејзиниот исказ за починатиот преродбеник „е можеби и првото и единствено јавно искажано мислење за него во тогашниот печат во Турција (подвлечено во оригиналот – б.м.)“ (Ристовски, 2011: 339).

За својот сонародник и сотатко Динкова истакнала дека бил мудар, чист истородник, ученик и кирилometодиевски поддржувач, кој „беше презрел секаква друга слава и се натоварил со исполнувањето на ова мачно дело, кое го исполнувал точно во текот на 29 години, ширењето на учењето по народот, за да го види еден ден својот народ, како што го видел, да се откине од инородното непријателство на општото добро духовништво, слободно од лошотиите на неважноста од која извираат

сите зла“. Поради можноста и самата да заврши како браќата Миладиновци, Динкова не го навела името на Димитрија, но читателите, секако, знаеле на кого алудира во текстот. Со силни и емотивни зборови таа го разобличува лошото влијание на грчкото духовништво, сметајќи го за единствен виновник за неможноста на македонското население да учи на мајчин јазик.

Во вториот дел од статијата авторката повеќе се задржала на женското прашање, односно на женското образование. Во одбрана на женските права таа навела дека „општеството не се состои само од мажи“ и дека „жените составуваат тукуречи половина од човештвото, тие ги раѓаат граѓаните, тие ги растат и тие го сеат во нивните кривки срца првото семе на добрите или лошите науки“. Полагајќи право на образование, во име на жените, Динкова дала повеќе примери за важноста на женските училишта.

Статијата завршува со нагласување дека следува продолжение. Тоа било објавено во следниот број на *Македонија* (Динковж, 1868в: 58-59). Во него Динкова повторно го споменала „првомаченикот на нашето народно морално живеење“ (Димитрија Миладинов). Таа го замолила редакторот, доколку е во можност, во некои од следните броеви да ги објави преводите „Мненија за женското домаќинско воспитување“, кои самата ги направила од странски јазик (од француски).

Нејзината втора статија, „За моралното воспитување на момите“, објавена е во бројот 25 од 1868 година, а нејзиното продолжение во бројот 26, насловено како: „Првите воспитувачки основи“. Двете статии, кои имаат различни наслови, но суштински се надополнуваат, го разбивале митот дека постоела потреба за образование само на мажите.

Во статијата „За моралното воспитување на момите“ Динкова забележала дека „повеќето од луѓето мислат дека на момите не им прилега да учат многу; не треба, велат, да се чинат мудри жени; науката ги прави сеумни (*vaines*) и високоумни (*hautaines*); доста им е да знаат како да ги гледаат еден ден работите во куќата и да им се потчинуваат слепо на своите мажи“. Контра ваквите мислења, користејќи го Русо, Динкова го поставила прашањето за исправноста на потчинувањето на жените и нивното незнаење: „Прилега ли мажот да ја има својата другарка за робинка?“, и веднаш дала одговор: „Не, без сомнение одговара Русо; така не рекла природата, која ги снабдува жените со ум толку пријатен... Напротив, таа ги сака да мислат, да судат, да милуваат, да знаат, да си го обработуваат умот...“ (Динковж, 1868г: 100).

Во статијата „Првите воспитувачки основи“, покрај потребата за образование на жените, Динкова навлегла и во прашањето за возраста на која требало да се започне школувањето, како и начинот на учење. Таа сметала дека целта не била девојките да научат само да ги репродуцираат зборовите напамет, туку да ја гледаат „и мислата на секој збор посебно“, односно да навлезат во суштината, во коренот на јазикот и на науката. За нас е особено интересна именската категоризација на жената што ја направила Динкова: „Македонското наречје женската возраст ја определила така: до 7 год(ини) чупа, до женидба мома и оттука до староста жена“ (Динковж, 1868д: 104).

Дејноста и творештвото на Славка Динкова оставило силен впечаток кај нејзините современици. Своевремено таа била единствената македонска учителка што се вклучила активно во преродбенско-просветителските тенденции на новоформираната македонска интелигенција (Андоновски, 1979: 428). Активностите што ги презела Динкова ја направила една од првите (ако не и прва) македонски преведувачки од француски и од грчки јазик, една од првите македонски учителки, прва жена новинар во Македонија и прва жена борец за еманципација на жените во Македонија.

Низ периодиката наоѓаме и објави што не се потпишани од една, туку од повеќе авторки, што говори за заедничкиот ангажман на жените околу женското прашање. Таков пример наоѓаме во текстот „Благодарствено писмо, упатено до Неговото Високоблагородство г-н Н. М. Тошков во Одеса“, објавен во весникот *Право* од 1872 година, кој е потпишан од припадничките на женското друштво „Ученољубие“ од Неврокоп: **Екатерина Ил. Дукова, Елена Т. Константинова, Елена Д. Дукова, Роза Д. Дукова и Анастасија Ди. Влахинката** (Благодарително писмо, *Право*, 1872: 20). Иако текстот е насловен како „Благодарствено писмо“, според содржината можеме да утврдиме дека станува збор за статија што се однесува на учебното дело во градот Наврокоп и неговата околина.

Екатерина, заедно со својата братучетка **Елена Дукова**, во 1870 година го формирала женското друштво „Ученољубие“. Екатерина долги години била негова претседателка. Се залагала за што поголемо присуство на девојчињата во женското училиште во Неврокоп. Средства за издржување на женското училиште и на друштвото наоѓала преку помошта што пристигувала од повеќе добродетели. Меѓу нив бил и трговецот Никола Тошков. Неговите заложби за отворање женски учи-

лишта ги евидентираме и во текстот „Кон почитуваната општина“ од Никола М. Тошков, објавена во број 14 на весникот „Македонија“ од 2 март 1868 година (стр. 54), каде што тој ја истакнал потребата за образование на жените: „Не е потребно да обрнувам внимание за ползите што произлегуваат од образованието на женскиот пол. Вам Ви е добро познато дека за да имаме полезни синови од секоја страна на татковината, пред сè треба да подготвиме добри мајки... Мојата желба е воспитувањето на девојчињата да биде според народните традиции, добро разбрани, туѓи од секакво влијание на непријателските елементи“ (Н.Т.М., 1868: 54).

Како што споменавме погоре, статијата „Благодарствено писмо“, објавена во весникот *Право* од 1872 година, била потпишана од повеќе членки на женското друштво „Ученољубие“. Во текстот биле искажани заслугите на Н. М. Тошков за неговата несебична материјална поддршка на учебното дело и на женското друштво. Поради разните препреки од страна на непријателите, пишуваат авторките на текстот, училиштето, учебното и женското друштво претрпеле многу штета. Тие му се заблагодарувале на Тошков за милостивата помош и со можноста „да се снабдиме (со книги - б.м.), ако не со високи науки, од кои нашиот пол има потреба, а најмногу во 19 век“. Авторките ја искористиле можноста преку весникот *Право* да им соопштат на читателите за поддршката што ја добивале од Тошков, барајќи од него и понатаму да им помага. Во спротивно, пишуваат тие, „за голема жалост на нашиот народ... ова богоугодно здание немаше да постои, а ќе исчезнеше од овој бел свет и никаква трага немаше да остане од ова училиште!“ Во објавата наоѓаме и информации за економската состојба на Неврокоп. Екатерина Дукова и другите членки на женското друштво наведуваат дека тој град бил „слаб од трговска страна и многу сиромашен, поради неговите лоши патишта, кои не ја олеснуваат неговата соработка со околните градови“ (Благодарително писмо, *Право*, 1872: 20). На крајот потписничките на текстот нагласуваат дека поради заложбите на Тошков, на школување во Одеса заминала нивната млада сограѓанка Елена Георгиева. Тие сметале дека благородниот гест на богатиот трговец требало да биде истакнат и пофален пред читателската јавност.

Воедно, објавата „Благодарствено писмо, упатено до Неговото Високоблагородство г-н Н. М. Тошков во Одеса“ ја покажува зависноста на тогашниот образовен систем од разните добродетели. Доколку тие не му помогнеле на некое училиште од помалите население места во Маке-

донија, парично или со книги, голема била веројатноста тоа да престане да егзистира. На таков начин се прекратувал и образовниот процес, толку потребен за генерациите што доаѓале. Економски заостанатите села и гратчиња не биле во состојба да изнајдат средства за да испратат некоја ученичка на школување во странство. Тоа повторно зависело од нечија добра волја.

Меѓу авторките од XIX век бележито е и името на кукушанката **Султана Чикмакова**, која е авторка на една статија насловена како „Задачата на учителката“, објавена на првата (насловната) страница на весникот *Вести* во 1899 година (Чикмакова, 1899: 1). Статијата ја објавила како ученичка во VI клас на Солунската женска гимназија. Како што може да се заклучи од самиот наслов на трудот, Чикмакова се осврнала на положбата и значењето на учителките, односно на просветата воопшто. Во таа насока и го започнала текстот на статијата: „Никој не може да откаже дека благосостојбата и просветата на еден народ или општество не стои во неговите добро уредени училишта, во просветата и во просветувањето на простата народна маса“.

Според неа, „училиштето е огништето што осветлува, стоплува и дава живот на едно општество“. Ваквото сознание им било познато на сите напредни народи, но тука кај нас, во продолжение запишала таа, не му било обрнато посериозно внимание на женското образование. Иако постоеле женски училишта што биле посетувани од многу девојчиња, сепак, за разлика од машкото образование, во овие училишта изостанувал квалитетот во наставата. За овој проблем Чикмакова утврдила: „Познато е дека еден народ не може да се издигне високо умствено и морално, ако се воспитува само машкиот пол, а женскиот се пренебрегнува.“ Таа сметала дека во ваквата нерамноправна општествена положба жените требало да се издигнат и да им станат партнери на мажите. Изборувањето на оваа соработка и партнерство, според Чикмакова, првенствено лежело во дејствувањето на учителките: „Ако ја оставиме настрана задачата на учителката во училиштето, таа во себе не носи помала одговорност од учителот и за воспитувањето на општеството“ (Чикмакова, 1899: 1).

Чикмакова нагласува дека, покрај тоа што се занимавале со просветна дејност, учителките биле и мајки, кои можеле да влијаат уште од најмалата возраст на децата. Одговорот на прашањето: „Што е должна да направи учителката за да одговори на својот позив“, лежел во длабокото проникнување „од сознанието за својот долг кон народот, да го

сака народот и да не жали ништо за неговото подобрување“. Затоа, продолжила авторката, учителката била должна да ги договара и да ги убедува родителите да ги испраќаат своите деца на училиште. Авторката сугерира дека, ако поради сиромаштија или други непогоди децата не биле во можност да се школуваат во основните училишта и во гимназиите, тогаш требало да се пристапи кон отворање на што поголем број неделни и празнични училишта, како и на читалишта и библиотеки. Во нив требало „возрасните жени што знаат да читаат, да прочитаат полезни книшки за себе, а самата учителка понекогаш да кажува одредени говори, а понекогаш и да им прочита интересни и полезни нешта од делата на учените“.

Чикмакова се залагала и за излегување на учителките и надвор од училиштата. Учителките требало да им даваат совети на граѓанките и на селанките, да ги искоренуваат суеверијата. „А, кога ќе им ги посетува куќите, ќе им обрнува внимание на многу домашни работи, како ползата од чистотата, редот во куќата и др.“ Својата статија Чикмакова ја завршува со зборовите: „Со таквата дејност учителката ќе биде и учителка на народот“ (Чикмакова, 1899: 1).

Ставовите на Чикмакова изразени во нејзината статија „Задачата на учителката“ биле напредни и широко им ги отворале вратите на учителките во јавниот живот. Барањето за агитирање надвор од својот дом и надвор од училишните клупи за мнозинството од мажите, па и за голем дел од самите жени, биле радикални. Иако од денешен аспект тие можат да ни се чинат апсурдни, самиот факт што за жените немало место во јавниот општествен живот ни укажува дека Чикмакова ги прифатила новите трендови, кои се залагале за полово рамноправност. Овој труд на Султана Чикмакова претставува можност да ја увидиме самосвеста на новата генерација ученички, кои не се задоволувале со својата подредена положба во општеството.

Од познатите учителки авторки значајна е **М. Хр. Зрнева**, авторка на ненасловената дописка упатена до весникот *Новини* од 1898 година. Станува збор за хибриден жанр, во којшто доминираат наративните елементи, има дијалог, но и описи коишто текстот го приближуваат до расказот. Од друга страна, содржината на дописката дозволува да ја сместиме во репортажите, бидејќи авторката поставила рамка во која ги опишала настаните од големиот пожар што го зафатил „Ново Маало“ во Воден, при што изгореле осум куќи, а десет семејства останале без покрив над главата. Меѓу другото, со овој текст може да се апострофира

и појавата на женското новинарско писмо. Ако оваа објава ја споредиме со текстот на Рајко Жинзифов „Прошетба“, можеме да утврдиме сличности во начинот на создавање на делото, па затоа сметаме дека Зрнева е авторка на едно од најзначајните македонски женски авторски дела во XIX век.

Текстот на дописката Зрнева го почнала со молбата до редакторот таа да биде објавена. Со чувство својствено на книжевник, Зрнева го опишала предвечерјето на настанот: „Беше во ноќта, околу 5 часот (по турски). Улиците на градот веќе беа стивнале од дневниот шум. Мир и тишина царуваше насекаде, кога наеднаш се слушнаа неколку истрели од пушки. Пред малку мртвите улици, брзо оживеаја. Камбаните забија. Внатре за неколку минути улиците се преполнија со народ, кој се рас-трча кон местото од каде што идеа жалните викотници: ‘Оган! Оган!’“ (Зрнева, 1898: 2-3). Во продолжение авторката наведува дека на самото место веднаш пристигнал кајмакот со група војници.

Ваквиот начин на раскажување на трагичниот настан продолжува и понатаму. Всушност, се чини дека Зрнева како да ги искористила пламените јазици за да ги покаже своите творечки капацитети. Текстот е исполнет со наративни елементи, а јазикот на опишување на настанот е лесен, разговорлив, исполнет со повеќе реторички прашања: „Што да се прави?“; „Што да се прави сега?“; „Кој ќе се осмели да влезе во пламенатата куќа да спаси едно бедно детенце?“; „Кој ќе биде толку великодушен да заборава на себе за сличните?“

Авторката емотивно бележи дека и покрај големата опасност за својот живот, младото момче Туше Жашков (Прчев) успеало да влезе во запалената куќа „покриен со водена волнена покривка и постојано наводенуван од една од тулумбите (прскалки, еден вид цистерна – б.м.). Затупкаа срцата на сите, мајки со насолзени очи ја гледаа горката родителка како жално и срцепарателно викаше и ги протегаше рацете за да ја дофати својата мила рожба. За нејзина голема среќа, момчето се појави од куќата со спасеното детенце и неповредено ѝ го предаде на очајната мајка“ (Зрнева, 1898: 2-3).

Репортажата на Зрнева не завршила веднаш по описот на спасувањето на малото дете. Таа искажала пофалба кон храброто момче и кон гасителите, „меѓу кои беа и некои добронамерни бегови и аги“. И по херојскиот чин на спасување, огнот не бил изгаснат, туку напротив, уште повеќе се ширел. Кога започнале да горат и соседните куќи, двајца мажи, кои не успеале да излезат навреме, биле принудени да скокаат од

отворените прозорци. Болната сестра на Зрнева, која поради болната нога лежела седум месеци, исто така била евакуирана од својот дом. Додека траел пожарот, од блиските куќи биле вадени предмети од домаќинствата и биле ставани на безбедно во дворот на учителот Гешов. Зрнева разбрала дека ваков и уште посилен пожар во „Ново маало“ во Воден се случил и пред 18 години. За утеха на настраданите, таа ги искажала зборовите: „Господ дава, Господ зема, да биде името Господово благословено“.

Ненасловената дописка на М. Хр. Зрнева веројатно е најдобрата македонска женска репортажа, односно новинарски запис од XIX век. Описот на пожарот во Воден, изнесувањето статистички показатели за неговата силина, како и истражувањето и споредбата со друг, постар пожар, покажуваат примамливо новинарско четиво, раскажано со одбрани зборови.

Во XIX век во периодиката се пишувало многу за работата и односот на учителките во училиштата и надвор од нив. И покрај тоа што дел од машката интелигенција ги поддржувала авторките, сепак, постоеле и некои што се противеле на половата еднаквост. Постојат многу такви случаи, меѓу кои ние ќе се задржиме на статијата „Еден збор за нашите учителки“, објавена во бројот 61 на весникот *Новини* од 6 јуни 1898 година (Димитров, 1898: 3). Како автор на текстот се потпишал извесен Н. П. Димитров од Татар Пазарџик (Бугарија). Во статијата Димитров го искажал своето мислење дека учителките не можеле да ја извршуваат мисијата што си ја поставиле пред себе: да бидат блиски до народот и да ги воспитуваат идните поколенија. Авторот на статијата ги обвинил учителките за лекомисленост, кокетирање и „други признаци“, кои не ѝ доликувале на професијата: „Нашите учителки не ја чувствуваат болката на народот. Тие гледаат повеќе на себе, отколку на потребите на народот. Таа не помислила, верувам, никогаш како да му помогне на народот на кој му се посветила да работи, а гледа како поубаво да се облече и да се накити. Не го гледа сопственото подобрување, не гледа да добие знаење, а се мачи да направи облека што го привлекува вниманието на луѓето...“. Обвинувањата кон учителките продолжиле, па Димитров за нив искажал уште неколку обвинувања: дека дремат на училишните заседанија, дека не слушаат, не внимаваат и не расудуваат и дека воопшто не биле желни за учење и за читање. Слична констатација за учителките дал и потписникот со иницијали И. Д. М-н во статија обја-

вена во истиот весник, во бројот 65 од 23 јуни 1898 година (И. Д. М-нъ, 1898:1-2).

Одговор на овие обвинувања дала учителката **Евимица Јанчева**, која се потпишала со иницијалите „Е. Ја-ва“. Ненасловената статија била објавена во рубриката „Дописки“ на весникот *Новини*, во бројот 73 од 21 јули 1898 година. Оваа статија е најголемиот авторски текст напишан и објавен од жена на страниците на некој весник или списание во XIX век.

Тоа бил првиот регистриран јавен настап на авторката пред читателската публика. На почетокот Јанчева му се обратила на редакторот на весникот со зборовите: „Господине Редакторе, Ве молам најпокорно да ми дадете место во колоните на поч(итуваниот) в. ‘Новини’ на овие мои неколку скромни ретчиња, кои за првпат ме претставуваат пред светот, макар и со слабо и неизвежбано перо.“ Како што навела, таа била натажена од пишувањата на Димитров дека учителките не биле заинтересирани и не покажувале чувство за маките на народот. „О непосакувани препораки!“, ќе извика таа. Таа не можела да гарантира дека немало и такви учителки што си го гледале својот интерес, но не сакала поради нив сите други да бидат ставени во ист кош: „Напротив, ние со душа и срце би требало да очекуваме вакви моменти, на кои ќе ги осветлиме нашите помрачени знаења“ (Е. Ја-ва, 1898: 3).

Понатаму Јанчева се осврнала и на текстот од И. Д. М-н. Таа се согласила дека некои од првите воспитувачки и учителки „посеале во невините кривки срца лоши и неискоренливи семиња“. Меѓутоа, таа сметала дека за лошите резултати на учениците и ученичките не требало да се обвинуваат само учителките. Всушност, забележала Јанчева, доволно кажувала поговорката: „Погледни го таткото, па не прашувај за синот.“ Таа продолжила: „Исто е и со нас. Каков е воспитувачот таков е и воспитаникот“ (Е. Ја-ва, 1898: 3).

Јанчева не сакала да ја изедначуваат со другите неуспешни примери за учителствување. Воопшто, таа не сакала да ги обвинуваат и другите вредни учителки поради нечија неразумност. Таа се водела од ставот дека секоја личност одговара само за себе, без разлика на полот. Наведувајќи ги успехите на Солунската женска гимназија, која и самата ја завршила во 1892 година, ги негирала тврдењата дека учителките знаеле само да кокетираат и да се дотеруваат за да им се допаднат на ергените: „О не, далеку беа ваквите слични помисли од сознанието на нашите воспитувачки: напротив, тие се трудеа да нè направат полезни идни воспи-

тувачки и учителки на народот.“ Јанчева запишала дека читале полезни, а не лесни книги. Нејзиното искуство покажувало дека непознатите зборови се запишувале во посебни тетратки, кои потоа им ги објаснувале учителките Т. Попова и Хр. Драганова. Секоја сабота навечер биле задолжени да држат говори со научна и морална содржина, а во неделите одржувале и заседанија на кои се дискутирало за разни научни прашања. Евтимица Јанчева искажала голема благодарност кон учителката Т. Попова, која, како што наведува, самата била пример за скромност. „Во она време“, пишува таа, „не ни се дозволуваше ни тоа што денес ни е дозволено, на пр. носењето шапка“.

Јанчева се спротивставила и на мислењето на И. Д. М-н за „задолжение за учителките да носат басмени ролки за време на сите учебни месеци“. Тоа е невозможно, заклучила таа, бидејќи „со оглед на климатските услови, е и облеката“. Со иронија се спротивставила и на предложената мерка штом учителката се посврши да се отпушти од работа, бидејќи, наводно, повеќе ќе мислела на свршеникот отколку на учениците. „Тогаш, зошто и учителот штом се сврши, не се отпушти? Небаре во него нема никакво чувство, та не сака и не треба да мисли на свршеничката?“ Наместо ваквиот начин на однесување кон учителките, таа барала кон нив да се постапува исто како и кон мажите. Секоја нивна работа требала да подлежи на инспекција и на ревизија. На таков начин, сметала таа, учителките ќе ги поттикнеле уште повеќе и ќе можеле да се видат резултатите од нивната работа.

Во борбата за отстранување на тешкотиите Јанчева барала да се сплотат мажите и жените, со цел полесно и побрзо да се изборат за подобар живот. Текстот го завршила со зборовите: „Да ја тргнеме црната дамка од челото, да докажеме дека владееме и управуваме со себе, треба да имаме само малку добра волја за постигнување на целта“ (Е. Јава, 1898: 3). На тврдењата дека жените биле неспособни за учителската професија, таа одговорила аргументирано, негирајќи ги обвинувањата кон учителките и истакнувајќи ги секојдневните тешкотии со кои се соочувале тие. Ненасловената статија на Евтимица Јанчева можеме да ја сметаме за прв регистриран полемички текст во македонската литература во кој учество зела жена.

Литература:

- Андоновски, Христо. 1979. „Семејството Држиловци од Солун“, во: *Школството, просветата и културата во Македонија во времето на Преродбата*. Скопје: МАНУ.
- „Благодарително писмо“. *Право*. Цариградъ, 6 мартъ 1872, брой 52.
- Димитровъ, Н. П. 1898. „Една дума за нашитѣ учителки“. *Новини*. Цариградъ, 9 юний 1898, брой 61.
- Динковъ, Славкъ К. 1868а. „За Въспитанието на Дѣвойкытѣ“. *Македонія*. Цариградъ, 24 февруарій 1868, брой 13.
- Динковъ, Славкъ К. 1868б. „За Въспитанието на Дѣвойкытѣ“, *Македонія*, Цариградъ, 2 мартъ 1868, брой 14.
- Динковъ, Славкъ К. 1868в. „За Въспитанието на дѣвойкытѣ“, *Македонія*, Цариградъ, 9 мартъ 1868, брой 15.
- Динковъ, Славкъ К. 1868г. „За Нравственното въспитаніе на момитѣ“. *Македонія*. Цариградъ, 18 маій 1868, брой 25.
- Динковъ, Славкъ К. 1868д. „Първитѣ воспитаніеви основи“. *Македонія*. Цариградъ, 25 маій 1868, брой 26.
- Е. Я-ва. 1898. „Дописки“. *Новини*. Цариградъ, 21 юлий 1898, брой 73.
- Зърнева, М. Хр. 1898. „Дописки“. *Новини*. Цариградъ, 29 септемврий 1898, брой 92.
- И. Д. М-нъ. 1898. „Още една дума за нашитѣ учителки“. *Новини*. Цариградъ, 23 юний 1898, брой 65.
- Н. М. Т. 1868. „Къмъ почтенна-та община“. *Македонія*. 2 мартъ 1868, брой 14.
- „Отъ Назирателството на Солунскытѣ Българскы Училища“. *Македонія*. Цариградъ, 24 февруарій 1868, брой 13.
- Ристовски, Блаже. 2011. *Македонскиот преродбенски XIX век, прилози за македонската литературно-културна историја*, I, прва книга. Скопје: Три.
- Чикмакова, Султ(ана). 1899. „Задачата на учителката“. *Вѣсти*. Цариградъ, 30 мартъ 1899, брой 42.

ARTICLES BY MACEDONIAN WOMEN AUTHORS FROM THE XIX CENTURY ON EDUCATION AND THE ROLE OF WOMEN

Slavcho Koviloski

Summary

In this study, we present our findings from our research on Macedonian women authors from the XIX century who left original writings on the pages of periodicals. Most of the newspaper articles were written by Slavka Dinkova; however, we also take into account M. H. Zrneva, Evtimica Jancheva, Sultana Chikmakova, Ekaterina and Elena Dukova. Most of the articles of these authors refer to the demands for the education of women, as an unalienable right, whereas others dealt with the male-female relations in Macedonia in that period, too.